

XX. YÜZYILIN BAŞINDA NASTURİLER: KÜLTÜRLERİ, KÜRTLER VE MERKEZİ OTORİTE İLE İLİŞKİLERİ*

*Abdurrahman YILMAZ***

ÖZET

Nasturiler, Patrik Nastur'un İsa'nın insani kimliği ile tanrısal kimliğini birbirinden ayrı olduğu öğretisini kabul ederler. Yerleşim alanlarının merkezi bugünkü Hakkâri civarındır ve XX. Yüzyılın başlarına değin bu coğrafyada kendilerine özgü aşiret yapısı içerisinde ve yarı otonom bir şekilde yaşamlarını sürdürdüler. En parlak çağını X. Yüzyılda yaşayan Nasturiler, XIX. Yüzyılın ortalarına kadar komşuları Kürtlerle ve merkezi otorite ile ciddi bir sorun yaşamadan hayatlarını sürdürdüler. Ancak, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren misyonerlik çalışmalarının yol açtığı politik gelişmeler, Rusya ve İngiltere gibi devletlerin nüfuz çabaları ile birleşen Nasturilerin bağımsız bir devlet kurma düşüncesi, onların hem merkezi otorite ile hem de komşuları Kürtlerle ciddi çatışmalar yaşamalarına neden oldu. Nasturiler, ilki 1915, ikincisi 1924 yılında gerçekleşen ayaklanmaların ardından düzenlenen askeri harekât sonunda İngiliz kontrolündeki Irak bölgesine yerleştiler. Temel siyaset olarak etnik gruplar arasındaki ve etnik gruplarla kendi arasındaki çatışmaları ve sorunları önlemek için çaba sarf eden Osmanlı İmparatorluğunun, farklı etnik gruplar arasında, imparatorluğun dört bir yanında devam eden çatışmaların yanı sıra çok farklı cephelerde devam eden savaşlar nedeniyle bunda başarılı olmadığı görülmektedir.

Nasturiler üzerine yapılan çalışmalarda, Nasturilerin yaşadığı coğrafyanın bugünkü karşılıkları ile ilgili bir farkındalığın olmadığı anlaşılmaktadır. Böyle bir farkındalığın, geçmişle bugün arasında tarihsel ölçekte bağ kurulması, bugün yaşanan sorunların tarihsel perspektifle ele alınarak nedenlerinin daha iyi anlaşılması açısından oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir. Nasturilerin yaşadığı yer adlarının bugünkü karşılıkları ile beraber verildiği bu çalışmada okuyucuya tarihsel bir perspektif ile XX. Yüzyılın başında yaşanan olaylarla güncel meseleleri bir arada yorumlama imkânı da sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nasturiler, Nasturi kültürü, Nasturi nüfusu, Hakkâri, Osmanlı'da etnik sorunlar.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. El-mek: ayilmazz@hotmail.com

THE NESTORIANS AT THE BEGINING OF THE 20TH CENTURY: THEIR CULTURE AND THEIR RELATIONS WITH THE KURDS AND CENTRAL AUTHORITY

ABSTRACT

The Nestorians' beliefs are mainly based on the Patriarch Nestorius's doctrine of the diversity of Jesus Christ's human identity and Divine identity. The Nestorians central area of living was the vicinity of Hakkari and on this geography, until XX. Century, they lived a semi-autonomous tribal life which was peculiar to them. Having lived their most brilliant era in the X. Century, the Nestorians had encountered no serious problem with the Kurds, their neighbours, and with the central authority until the second half of the XIX. Century. The Nestorians' idea of having an independent state combined with the political development caused by the missionary activities of the mid XIX. Century and the domination struggle of states like Russia and Britain caused serious problems for Nestorians with the Kurds and the Central Authority. The Nestorians settled in the British-controlled region of Iraq after the military operation following the riots of 1915 and 1924. The Ottoman Empire has always followed the fundamental policy of avoiding conflicts between ethnic groups as well as conflicts between ethnic groups and itself. Because of the multiple conflicts going on between different ethnic groups over the empire and ongoing battles in so many different fronts, the Ottoman Empire could not achieve to implement this policy.

The studies on the Nestorians reveal that there is lack of awareness about the current locations of the geography inhabited by the Nestorians. It is evaluated that a such awareness is very important to establish a historical bond between the past and the present and for a better understanding of the causes of the today's problems from a historical perspective. Providing the current names of the locations inhabited by the Nestorians, this study also presents to the reader a historical perspective and the opportunity to interpret the events at the beginning of XX. Century together with the contemporary issues.

Key Words: Nestorians, Nestorian culture, Nestorian population, Hakkâri, ethnic conflicts in Ottoman Empire.

Giriş:

Çatısı altında farklı din ve etnik kökene sahip birçok topluluk barındıran Osmanlı İmparatorluğunun çok dilli, çok dinli ve çok kültürlü bir İslam devleti niteliği taşıdığı söyleyebiliriz (Güvenç 2000:213). Osmanlı'nın, bu yönüyle, bir nevi Fransız Devrimi'nin "Birlik içinde çeşitlilik; Çeşitlilik içinde birlik" sloganını başarıyla uyguladığını belirten Güvenç, İmparatorluğun ekonomisinin zayıflamasıyla kültürel çeşitliliği bir arada yürütme gücünün zayıfladığını, gayri Müslimlerin birer sivil toplum örgütü gibi örgütlenmesine karşın Müslümanların ancak şeyhler ve tarikatların çevresinde toplanabildiğini belirtiyor. Güvenç'e göre bu durum "Sünni Müslümanların dine, Türklerle Türkmenlerin Aleviliğe, gayrimüslimlerin de milliyetçiliğe yönelmesine" yol açmıştır (Güvenç 2000:214). Berkes'e göre ise Rusya'nın gittikçe güçlenmesi ve Osmanlı'da yaşayan Hıristiyanlar üzerindeki etkisinin artmasının yanı sıra Fransız

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Devrimi'nin "Hıristiyan reayada ulus olma akımını açığa çıkarması "Osmanlı'da İslamlık bayrağının açılmasını zorunlu kılmıştır" (Berkes, (1973) 2008:147). Denilebilir ki ulusçuluk akımının yayılmasının yanında Osmanlı'nın egemenliğine karşı "sistematik bir tehdit" haline gelen ekonomik açıdan zayıflığı gelişmeleri paralel şekilde etkilemiştir (Findley, 2010:139).

Tüm bu gelişmeler Osmanlı'nın dış ilişkileri kadar özellikle 19. yüzyıldan itibaren etnik ve dini toplulukların bir biriyle çatışmalı hale gelmesi nedeniyle içişlerini (asayişini) de etkilemiştir (Ortaylı, 2006:126). Reynolds'a göre en azından Ermeni ve Kürt ilişkileri anlamında bu çatışmaların nedeni etnik ya da dini temelli değil, yerleşik olarak yaşayan, okuma yazma bilen ve Hıristiyan tacirlerle ilişki kuran ve bu nedenlerle gittikçe zenginleşen Ermeniler ile göçebe olarak yaşayan Kürtler arasındaki açığın Ermeniler lehine hızlı bir şekilde artmaya başlamasıdır (Reynolds, 2011:51-52). Etnik gruplar kendi aralarında ya da merkezi otorite ile belki daha önceki yüzyıllarda da çatışma yaşamış olabilirler ne var ki 1890'lar ve 19. Yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan farklılık, bu yüzyıla kadar sadece devletlerin sahip olabildiği etkili ateşli silahlara artık devlet dışı küçük grupların da sahip olmaya başlamasıdır (Findley, 2010:135). Bu durum şüphesiz Osmanlı'daki uluslaşma hareketlerini ve etnik gruplar arası rekabeti çok ciddi bir şekilde etkilemiştir.

Bölgesel ve uluslararası etkenler nedeniyle bu çatışmalara dâhil olmuş topluluklardan biri de Hakkâri ve çevresinde yaşamış Hıristiyan bir topluluk olan Nasturiler olmuştur. Osmanlı arşivlerinden anlaşıldığı üzere Nasturilerin kendi mezheplerine katılmasını sağlamak için İngiliz, Amerikan ve Rus misyonerler arasında Ortodoksluk ve Protestanlık eksenli kıyasıya bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabette her ne kadar İngiliz ve Amerikalılar okul ve kilise yaptırarak öne geçmeye çalışsa da özellikle İran'da yaşayan Nasturilerin Ortodoksluğa geçişi ile beraber Rus etkisi görece ön plana çıkmaktadır.^{1,2,3,4,5,6,7} 1800'lü yılların ortalarından itibaren başlayan bu tür misyonerlik faaliyetlerinin yanında Rusya ve İngiltere'nin bölgeye egemen olma çabaları Nasturileri bölgesel ve uluslararası çekişme/çatışmaların içine çekmiştir.

Bu makalenin amacı: Nasturi tarihini ve kültürünü, Nasturilerin Kürtlerle ilişkilerini ve özellikle 20. Yüzyılın başında Hakkâri bölgesinde yaşanan olayları Osmanlı arşiv belgeleri, hatıratlar, bilimsel makaleler ve seyahatnameler gibi farklı kaynaklardan yararlanarak kapsamlı bir yorumla aktarmaktır. Makale bu niteliği ile Nasturilerin 1915'te Türkler ve Kürtler tarafından uğradıkları saldırılar sonucu "büyük sayıda şehit verdikleri" ve "Osmanlı orduları tarafından baskı

¹ "Amerikan, İngiliz ve Rus misyonerleri İran ve Osmanlı eyaletlerindeki Nasturileri kendilerine çekip buralarda karışıklık çıkarmak istediklerinden bu duruma meydan verilmemesi." 06/B/1315 (Hicri), Dahiliye Mektubi Kalemî, Dosya No: 2087, Gömlek No:7, Osmanlı Arşivleri.

² "Nasturiler'in bulunduğu Çölemerik'de (Hakkari ilinin merkezine verilen isim) yapılan Ortodoksluk telkinlerinin genişlemesini önlemek için alınacak tedbirlere dair raporun Van'dan derhal gönderilmesi." 15/Ra/1331, Dahiliye, İdare, Dosya No:116, Gömlek No: 57, Osmanlı Arşivleri.

³ "1- İngiliz Cemiyet-i Hayriyesi tarafından Nasturi çocuklarını eğitmek üzere Musul'a bağlı İmadiye Kazası Bikad karyesinde müştemilatıyla beraber iki katlı bir mektep ve bir kilise yaptırılmasına ruhsat verildiği. 2- İran Nasturileri'nin Ortodoksluğu kabul etmeye başlamaları üzerine, Osmanlı Nasturileri'nin Ortodoksluğu kabul etmemeleri için İngiliz misyonerlerinin büyük gayretler gösterdiği." 05/M/1329, Dahiliye, İdare, Dosya No:123, Gömlek No: 4, Osmanlı Arşivleri.

⁴ "Amerika tebaasından misyoner Protestan rahiplerinin Nasturilerin yaşadığı bölgelerdeki faaliyetlerine karşı gerekli tedbirlerin alınması." 29/Ca/1313, Sadaret, Mühime Kalemî Evrakı, Dosya No: 613, Gömlek No: 14, Osmanlı Arşivleri.

⁵ "İngiliz misyoneri Mr. Brown'ın Nasturileri Protestanlaştırma girişimleri. Van İngiltere Viskonsolosu'nun seyahat bahanesiyle gittiği yerlerde Ermenileri tahrik ettiği.", Yıldız, Dahiliye Nezareti Maruzatı, Dosya No:8, Gömlek No:25.

⁶ "Nasturilerin Rus himayesine girmekte ve Ermenilerin dahi bir kısmı ümitlerini o tarafa çevirmekte olduklarına dair." 03/04/1880, Hariciye Nezareti, Tercüme Odası, Dosya No:258, Gömlek No: 72, Osmanlı Arşivleri

⁷ "Amerikalıların Diyarbakır yöresinde kendilerine tezyikat yapıldığı iddialarının ashında Amerikalıların o yöredeki Nasturileri kendi mezheplerine koymak çabasından ileri geldiği.", 28/B/1269, Hariciye Nezareti, Mektubi Kalemî, Dosya No:59, Gömlek No: 36, Osmanlı Arşivleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

altına alınmaya başladıklarında destek bulmak amacıyla Rusların yanında yer almaya karar verdiklerini” ileri süren Erol’un bu iddiası ile ilgili farklı bir yorum niteliği de taşımaktadır (Erol, 2011:132-133).⁸

Ayrıca, Nasturileri konu alan diğer makale ve araştırmalardan farklı olarak, bu makalede Nasturilerin yoğun olarak yaşadıkları Tiyar (Hakkâri/Çukurca Kazan Köyü/Vadisi), Aşıta (Hakkâri/Çukurca Çıglı Köyü), Zavita/Tuhub (Hakkâri/Çukurca Kayalık köyü ve mezrası), yerler ile olayların yaşandığı coğrafyanın bugünkü karşılıklarına da yer verilerek okuyucuya tarihsel bir perspektif sunulmakta ve 20.Yüzyılın başında yaşanan olaylarla güncel meseleleri bir arada yorumlama imkânı sunulmaktadır.

Kaynaklar ve Kaynak Sorunları Üzerine Birkaç Not

Nasturilere ilişkin kaynakların, bazen etnik bir grup olarak Nasturi toplumunu (Yohannan, 2006; Yonan 1999; Layard, 1873; Wigram, 2004 (1914)) bazen de Nasturi inancını (Albayrak, 1997) konu aldığı görülmektedir. Yohannan ve Yonan Nasturilerin Asurlu kimliklerine vurgu yaparken, kitaplarında Kürtlerle Nasturiler arasında yaşanan karşılıklı çatışmalardan çok, “Kürtler tarafından zulme uğramış” veya “Osmanlılar tarafından soykırıma uğramış” bir halkı konu almaktadır. Nasturilerin dini yönünü ele alan Albayrak ise Nasturiliğin kökeni ve Nasturi inancının ayırt edici yanlarını konu almaktadır.

Nasturilere ilişkin birincil kaynakların başında ise 19. yy’dan itibaren bölgede sıklıkla görülmeye başlayan misyonerlerin gezi notları ve Osmanlı arşivleri gelmektedir. Beşinci İngiliz misyon heyetinde yer alan papaz Wigram’ın “İnsanlığın Beşiği: Kürdistan’da Yaşam” adıyla Türkçeye çevrilen eseri ile Fransız kökenli İngiliz arkeolog Layard’ın “Ninova ve Kalıntıları: Kürdistan’ın Keldani Hıristiyanları, Yezidiler ya da Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi Eski Asur’un Töre ve Sanatlarının Araştırılması” adıyla Türkçeye çevrilen eserinde aktardıkları Hakkâri’yi ve burada yaşayan halkları birinci ağızdan anlatmaları nedeni ile oldukça ilgi çekicidir (Layard, 1873; Wigram, 2004 (1914)). Diğer taraftan her iki eserden faydalanırken, eserlerin sahiplerinin misyoner olduğunu ve gezilerinin temel gayesinin bilimsel bir çalışma yapmaktan çok burada yaşayan Hıristiyan nüfusla ortak bağlar kurmak olduğunu göz önünde bulundurmak gerekiyor. Ayrıca her iki kitabın isimlerinin Türkçeye biraz farklı çevrildiğini belirtmekte fayda var: Layard’ın orijinal adı “*Nineveh and Its Remains: A Narrative of An Expedition To Assyria During The Years 1845, 1846 & 1847*” (Ninova ve Kalıntıları: 1845-47 Yılları Arasında Asur Ülkesine/Topraklarına Yapılan Gezi/Gezinin Anlatımı) olan eseri “*Ninova ve Kalıntıları: Kürdistan’ın Keldani Hıristiyanları, Yezidiler ya da Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi Eski Asur’un Töre ve Sanatlarının Araştırılması*” adıyla Türkçeye çevrilmiş; Wigram’ın orijinal adı “*The Cradle of Mankind: Life in Eastern Kurdistan*” (İnsanlığın Beşiği: Doğu Kürdistan’da Yaşam) olan eseri ise “*İnsanlığın Beşiği: Kürdistan’da Yaşam*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Nasturilere ilişkin birincil kaynakların diğeri olan Osmanlı arşivleri ise genel olarak Kürtlerle Nasturiler arasında yaşanan sorunları, bu sorunların hal yollarını ve Nasturilerin misyonerlerle ilişkilerini içeren yazışmaları konu almaktadır. Bu makalede, anılan konuları ele alan yirmiden fazla Osmanlı Arşiv belgesine yer verilmiştir.

Nasturiler tez konusu olarak da ele alınmıştır. Anzerlioğlu yüksek lisans tezinde Nasturileri “1924 Ayaklanması” çerçevesinde incelemiş ve gerek bibliyografya gerekse yazım bakımından çok ciddi bir çalışmaya imza atmıştır. Anzerlioğlu tezinde İngilizlerin gerek Ortadoğu’da Süryani, Yakubi, Keldani ve Nasturilerden oluşan, “Asur Milleti” adı altında Hıristiyan bir topluluk yaratma

⁸ Burada Erol’un “Doğu Süryani Kilisesi Tarihi Çerçevesinde İran Asurî-Keldanilerine Genel Bir Bakış” adını taşıyan makalesinin gerek Nasturilere ilişkin tanımlamalar ve gerekse Doğu Kilisesi’ne ilişkin oldukça ayrıntılı ve aydınlatıcı bilgiler içerdiğini belirtmek gerekiyor.

çabalarını, gerekse Musul-Kerkük meselesinin gündemde olduğu bir dönemde her iki şehri elinde tutabilmek için Nasturileri ayaklandırmalarını gayet net bir şekilde ortaya koymuştur (Anzerlioğlu, 1996). Nasturileri konu alan bir diğer akademik eser ise İleri tarafından hazırlanmıştır. İleri 1830-1920 dönemini kapsayan tezinde Nasturileri “Sorun” odaklı bir çalışmada ele almaktadır (İleri, 2000).

Nasturilere ilişkin makalelerde ise: Dalyan tarafından Nasturilerde evlilik, düğün, kadın ve kadının sosyal statüsü (Dalyan, 2009; 2011); Doğan tarafından Bedirhan Bey’in 1843-46 yıllarında Osmanlı idaresinin bilgisi ve onayı dışında Nasturilere karşı düzenlediği sefer (Doğan, 2010); Metin tarafından 1917-18 yıllarında Urmiye/İran bölgesinde Nasturi ve Ermeni faaliyetleri (Metin, 2010); Bayburt tarafından ise Milli Mücadele ve Musul meselesi döneminde Nasturi olayları incelenmiştir (Bayburt, 2010).

Nasturiliğin Kökeni ve Nasturi İnancının Temelleri

Bugünkü Hakkâri ve civarında yaşamış olan Nasturilerin kim oldukları ya da kimlere Nasturi dendiği konusunda kaynaklarda farklılıklar bulunmaktadır. Nasturi kimliği bazen bir dini inancı tanımlarken bazen de bir topluluğa, onların kökenini belirtmek için verilen ad olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisi de bir Nasturi olan Abraham Yohannan 1916 yılında yazdığı bir eserde Nasturilerin aşağıdaki adlarla bilindiklerini ifade ediyor:

“**Aramlar**: Nasturiler, putperestliği çağrıştırdığı için bu adı beğenmediler ve bu sözcüğün Yahudilerin kendileri dışındaki kişilere verdikleri yanlış bir ad olduğunu ileri sürdüler,

Kildaniler: Bu ad, bazı dini belge ve ritüellerde özellikler bir ırk olarak “Kildanistan kenti Ur”dan olan, İbrahim’in soyundan geldiklerini göstermek amacıyla kullanılmıştır. 1681 yılında Diyarbakır metropoliti, Papa tarafından Kildani patriği olarak kutsandıktan sonra bu ad (Vatikan) Roma Katolik kilisesine bağlanan topluluk üyeleriyle sınırlandırılmıştır.

Asurlar: Kildanilerin Asurlarla aynı aileden oldukları konusunda pek kuşku bulunmamaktadır. Bu ırktan olan bazı kavimlerin fizyonomisi ile Ninova harabelerinde yapılan kazılarda ortaya çıkan eski yapıtlardaki Asurlar ve Kildanilerin fizyonomisi arasındaki benzerlik son derece dikkat çekicidir.

Süryaniler: Bu adın aslında kendilerine en uygun ad olan “Asurlar” sözcüğünün kısaltılmış bir Hıristiyan uyarlaması olduğu, ayrıca “Süryaniler” sözcüğünden köken olarak Suriyeli olduklarının düşünüldüğü, oysa Asuristanlı oldukları ileri sürülmektedir.

Nasturiler: Tanrıbilim bir anlama sahip olan bu ad Nastur’dan olasılıkla yüzyıllar sonra onlara verilmiş olup ilk kez roma Katolikleri tarafından, bir sapkınlığı tanımlamak amacıyla kullanıldı; “Nasturiler” adı halkın kendisi tarafından istenmeyip reddedildiği halde zorla dayatılmış ve tüm dünyada bu adla bilindikleri için (Nasturi adını) kabul etmek durumunda kalmışlardır (Yohannan, 2006:16-17).

Kelimenin kökeninden yola çıkıldığında: “Nastur”un Doğu Asur Kilisesi’nin kurucusunu ya da kuruluşunda katkısı olmasa da Doğu Asur Kilisesi’nin benimsediği kristolojik görüşün sahibini “Nestorius”u (Atiya, (1968) 2005:278); “Nasturilik” sözcüğünün Nastur’un öğretilerini; “Nasturi” sözcüğünün ise Nasturilik inancını benimseyenleri ifade ettiğini söyleyebiliriz. Nastur, 382 yılında şimdiki Maraş’ta doğmuş, Antakya İlahiyat Okulunda öğrenim gördükten sonra 428 yılında İstanbul Patrikhanesine Patrik olarak atanmıştır.

Efes’te 431 yılında toplanan I. Efes Konsili Nastur ve Nasturilik inancı için bir dönüm noktası niteliğini taşımaktadır. Nastur I. Efes Konsili tarafından Patriklik makamından azledildi ve aforoz edildi. Bir süre Mısır’da yaşadıkten sonra 451 yılında öldü. Ancak öğretileri önce Urfa Okulu tarafından, daha sonra da Nusaybin’deki taraftarlarınca yayılmaya devam etti. Nasturiler

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

bugünkü Türkiye, İran ve Irak sınır bölgelerine tekabül eden coğrafyada, önceleri Roma ve Pers İmparatorluklarının ardından Safevilerle Osmanlılar arasında kalan “oynak sınır bölgesinde” korunarak yaşamlarını sürdürdüler (Atiya, (1968) 2005:265-266). İ.S. 1000’li yıllarda en parlak ve Arabistan, Orta Asya, Hindistan ve Çin’e kadar taraftar toplayarak coğrafi olarak da en geniş dönemini yaşadılar (Atiya, (1968) 2005:284-292).

Nastur’un öğretisinin temelinde: İsa’nın insan olarak doğduktan sonra Tanrı tabiatını kazandığı (iki kişilik, *Diofizit*), dolayısıyla, Meryem’e Tanrı Doğuran (Theotokos) sıfatının verilemeyeceği; “Tanrı” doğmadığına göre O’nun haça gerilip acı çektiği ve ölüp daha sonra da dirildiğinin söylenemeyeceği inancı yatıyordu (Güvenç, 2000b:72; Albayrak, 1997:72; Layard, 200:185; Çelik, 1996:46). Atiya’ya göre bu *diofizitçi* görüş Nastur’un Antakya’dan yanına getirdiği bir keşişin bir Pazar ayininde Meryem için *Teotokos* (Tanrı Doğuran) ifadesinin kullanılmayacağını söylemesi ve ardından Nastur’un bu keşişe ve görüşüne sahip çıkmasıyla “belki de bilinçsizce” ortaya çıkmıştır (Atiya, (1968) 2005:277). “Meryem’den doğmuş insan İsa’nın, içindeki Tanrıyla ilişkileri” üzerinde ayrıntılı olarak duran bu görüşte “günahsız, mükemmel ve bedenen Meryem’in oğlu İsa” ile “aynı beden içindeki Tanrı’nın kutsal kelamı logos” İsa’nın kaynaşık olmayan ayrı iki doğasını işaret ediyordu (Atiya, (1968) 2005:277). Doğu Süryani Kilisesi’ne göre ise “Tanrı Söz [*logos*]’dür ve Söz [*logos*]-Tanrı’nın Oğlu-“ “insan ırkı onu Tanrı doğasıyla kabul edemediğinden” “yarattığı insan ırkını kurtarıp öğretmek” için “Bakire Meryem’den” “bir insan gibi” dünyaya gelmiş ve “Söz [*logos*] et olup aramızda yaşamıştır” (Malik, 2012:225). Haça gerilmeye de “İnsan doğası işkence ve ölüm acılarını” duymuş ama “tanrısal doğası acı duymamıştır” (Malik, 2012:227).

1895-1896 Yıllarında Ermeni ve Kürtler arasındaki olayları yatıştırmak ve durumu incelemek amacıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini teftişe gelen Sadettin Paşa anılarında Nasturileri ve inançlarını şöyle anlatıyor:

“Nasturiler Hıristiyan iseler de bu dinin Baba, Oğul ve Ruh-ül Kudüs’ten ibaret olan üçlü inanışına değil, Allah’ın birliğine inanırlar. Hazreti İsa’ya Allah’ın ruhu derler. Allah’ın oğlu diyenleri kafirlikle suçlarlar. Kiliselerde resim bulunmasını küfür sayarlar. Çok eşlilik dinlerince gayrimeşru ise de adetlerince uygundur. Cinsi temastan sonra gusül, dini görevlerindedir. Domuz eti yemek haramdır. Sabah, öğle, akşam günde üç vakit ibadet ederler. İbadetten önce taharet şarttır. Vücut temizliklerinden şüphe edenler gusletmek, yıkanmak zorundadırlar. Zina eden kadın boşanır. Fakat boşanmadan sonra kadın da, erkek de yeniden evlenemezler. Eğer ikisinden biri ölürse yeni bir evlilik o zaman gerçekleşebilir. Bu dinde ruhani rütbelere şu derecelere göre sıralanır. Kaşe, Şemaşe, Erken, Abone, Matran, Merişhun. Sonuncu rütbe olan Merişhun rütbesinin sahibi Hakkâri’de oturur. Dediklerine göre kendisinde Padişah efendimizin ihsan buyurdıkları bir ferman varmış. Bir de dini derecesinin yüksekliğini gösteren mühür varmış.” (Önal, 2004:130-131).

Albayrak’a göre Nasturilerin Hıristiyanlığın diğer mezheplerinden ayırt edici özellikleri şunlardır:

- “İlk günah inancını kabul etmezler
- İznik (325) ve İstanbul (381) olmak üzere sadece iki Evrensel Konsili kabul ederler,
- Evlerinde ikon, temsili figür ve resim bulundurmazlar,
- Diğer Hıristiyan kiliseleri gibi yedi adet dini ayini kabul ederler, ancak bunlardan vaftiz, evharistiya—İsa’nın çarmıha gerilmeden önce havarileriyle yediği son yemek, havarileriyle vedalaşmasının simgesel yoldan tekrarlanması—ve rahip takdisine diğerlerine göre daha fazla önem verirler,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

- Ay sistemine göre düzenlenmiş Julian Takvimini ve M.S. 311 yılını başlangıç olarak alan Yunan yıl takvimini kullanırlar. Yıl içerisinde toplam 172 gün oruç tutarlar” (Albayrak, 1997:79-82).

Nasturilerde Toplumsal Yapı

Nasturilerdeki toplumsal yapının temeli, bölgedeki Kürtlerde olduğu gibi, aşiretli-aşiretsiz (reaya) ayırımına dayanmaktadır. Aşiretli Nasturiler yüksek yerlerde yaşamakta ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamakta iken reayalar belirli bir vergi karşılığında Kürt aşiretlerin egemenliği altında yaşamakta ve tarımla geçimlerini sağlamaktaydılar.

“Aşlında darıdan yapılan ekmek, ev sahibinizin ununun kalmadığını ve unla bıçkı tozunu eşit oranda karıştırdığını akla getirir! Bununla birlikte böyle olsa bile, bugünkü [1902-1912] koşullarda “darı ekmeğini yiyip, silah taşımak” Osmanlı egemenliği altında silahsız bir rayat [reaya] olmaktan daha iyidir.” (Wigram, 2004:350).

Wigram’ın da belirttiği gibi Aşiretli Nasturiler silah taşımaları ve başkaldırı şeklinde olmasa bile bir şekilde Osmanlı’ya vergi vermeme konusunda yaşadıkları coğrafyanın sarp ve kolay ulaşılabilir olmaması nedeniyle daha özgür olmaları ile ön plana çıkmaktaydılar. Her aşiretin başında “Malik” ya da “Melik” adı verilen aşiret reisi, her aşirette de bir piskopos bulunmaktaydı. Layard “Melik” sıfatını Batılı okuyucuya anlatabilmek için “kelimesi kelimesine Kral. Tiyari’nin⁹ şeflerine verilen unvan” tanımını kullanıyor (Layard, 1873:144). Malik başka bir aşirete savaş açmak veya barış antlaşması yapmak hakkına sahipti. Meliklerin daha üstünde ise Patrik bulunmaktaydı. Patriklik hem dini hem de siyasi liderliği elinde bulunduruyordu:

“...Patrik hem dünyevi hem de uhrevi yetkilerle donatılmıştı. Türk İmparatorluğu’nda uygulanan Osmanlı millet sistemi evlenme, boşanma ve benzeri konularda cemaatlerinin işlerini yürütmeye patriklere bir ölçüde bağımsızlık tanımakla birlikte, Nasturilere gelince patriğin bütün konularda yetkili kabul edildiği anlaşılıyor” (Atiya, (1968) 2005:319).

Aşiretli Nasturiler’den vergi toplamak Patrik’in temel vazifelerinden biri olduğu gibi bu aynı zamanda Osmanlı Devleti ile olan ilişkisini de belirlemektedir (Wigram, 2004:321-325).

Nasturilerde Kilise teşkilatı hiyerarşik olarak sekiz sınıftan meydana gelmekteydi: Patrik, Metropolit, Piskopos, Baş Diyakon, Papaz, Diyakonlar, Diyakon Çömezi, Papaz Çırağı. Önceleri Patrik Piskoposlar tarafından seçilmekteydi. 1552 tarihinden itibaren ise veraset yoluyla rütbe kazanma geleneği başlar ve Patriklik, Piskoposluk gibi makamlar, (Patrik, piskoposlar evlenmedikleri için çocukları olmadığından) amcadan yeğene geçmeye başlar (Atiya, (1968) 2005:319; Wigram, 2004:326; Albayrak, 1997:83). Veraset yoluyla devir, yönetim ve dini alanlarda değişmelerle birlikte kültürün diğer alanlarında da bir takım değişmelere neden olur. Örneğin Piskoposluğa aday olanlar doğuştan itibaren et yemezler. Hatta Piskopos aday olacak çocuğa hamile olan kadının da et yememesi gerekmektedir (Albayrak, 1997:83). Wigram 20. yüzyılın başında Nasturilerin yoğun olarak yaşadığı Hakkâri bölgesine yaptığı gezide dönemin Patrik’inin, Patriklik makamının veraset yoluyla elde edilmesini şu şekilde açıkladığını ifade ediyor:

“Elbette bu *Natar-cursiya*—Süryanice’de makamın veraset yoluyla devrine verilen isim—sisteminin bir şeyin yapılabileceği kadar ilkel uygulamaya ve bizim kurallarımıza tamamen karşı olduğunu biliyoruz. Ama halkımızı ve koşullarımızı bilen biri olarak siz bana bizim için başka hangi yolun açık olduğunu söyleyebilirsiniz? Yabani aşiret adamlarımızla

⁹ Hakkâri’nin Çukurca ilçesinde yer alan ve “Kazan Vadisi” olarak bilinen, 1924 yılına kadar en yoğun Nasturi nüfusunun bulunduğu bölge. Söz konusu vadi haritalarda “Tijar Mah.” olarak belirtilmektedir. “Tijar” ve “Tiyar” arasındaki farkın İngilizce okunuş ve yazılış farkından kaynaklandığı, Türkçeye çevrilişte bunun gözden kaçtığı düşünülmektedir. Söz konusu bölge PKK’nın önemli barınma alanlarından biridir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

serbest seçim mi? Bu, her aday için serbestçe kavga anlamına gelir. Adayların Türk hükümeti tarafından atanması mı? Şansımız varsa kimseye zarar vermemiş ve asla iyilik yapmayacak zayıf ve otoritesiz yaşlı bir keşiş bulabiliriz. Bununla birlikte piskoposluğu Türk Valisi için kötü bir iş yapmanın ödülü olarak isteyen, her duruma kendini rahatlıkla uydurabilen şerefsiz birini bulmamız çok daha olası olacaktır. Bu yüzden bu babadan oğula geçme sistemine geçiverdik. Başkalarının iyi bir krala sahip olma şansları kadar bizim de iyi bir Piskoposa sahip olma şansımızın olduğunu düşünüyoruz (Wigram, 2004:326-327).

Nasturilerin Kürtlerle İlişkileri

Nasturilerdeki aşiret yapısı ve aşiret reisi gibi kavramların Kürtlerle benzerlik göstermesinin yanı sıra bazı masal ve şarkıların ortak olduğu ve diller arasında kelime alış verişi olduğu gerekçeleriyle Nasturiler, Kürtlerle benzerliklerine vurgu yapmak anlamında, “Dağlı Hıristiyanlar” olarak da anılmaktadır (Nikitine, 2010:53). Hatta bu benzerliği vurgulamak için iki toplum arasında sadece “Bir saç kılı” kadar ayırım olduğu söylenmektedir (Wigram, 2004:328-329). Yine benzer bir anlatıma göre Kürtlerin, Ermenilerle Nasturileri karşılaştırırken “Nasturilerle aralarında kıl payı bir fark olduğunu, buna karşılık Ermenilerle aralarında koca bir dağ silsilesi olduğunu” söyledikleri ifade edilmektedir (Atiya, (1968) 2005:313). “Yöredeki bazı törenlerde Kürt Beyi ve Nasturi Patrik’inin—Mar Şimun: Mar Saint, Aziz, Hazreti, Efendi manasına gelmektedir. Şimun (Şimon, Şumon, Şem’un) ise Patrik Simon’dan bu yana kullanıla gelmiş, artık bir isim olmaktan çok bir ünvanı ifade etmektedir—yan yana oturdukları, aşiret reisinin herhangi bir nedenle Payitahta gitmesi gerektiğinde obasını, hatta haremini Patrik’e emanet ettiği de ifade edilmektedir—Bunu, tersinden yorumlamak da mümkün olabilir: Egemenlik alanını, bu alana saldırması en muhtemel kişiye emanet ederek bir nevi ön tedbir de alınmış olabilir—(Öke, 1995:243). Benzer şekilde, Patrik’in Nasturiler kadar Kürtler tarafından da sayıldığı Kürt ve Nasturi aşiretleri arasındaki sorunları çözmede, aşiretleri barıştırmada etkili olduğu belirtilmektedir (Wigram, 2004:328-329).

Kürt ve Nasturilerin ilişkilerinin şekil değiştirmeye başlaması, gerginliklerin kanlı çatışmalara dönmesi, misyonerlik faaliyetlerinin başladığı 19.yüzyıla rastlamaktadır (Atiya, (1968) 2005:312; Öke, 1995:244; Şimşir, 2007:89; Anzerlioğlu, 1996:56; Doğan, 2010:5). Atiya’ya göre:

“Batılı misyonerlerin Nasturiler arasındaki çalışmalarının yol açtığı politik gelişmeler, [Nasturiler için] sonun başlangıcı oldu. Bu misyonerler gelmeden önce Nasturiler kendileri kadar ilkel Kürt komşularıyla nispeten olaysız bir yaşam sürdürmüşlerdir. Din, gelenek ve aile hayatındaki farklara rağmen Nasturi ile Kürt dış görünüşü açısından hemen hemen aynıydı” (Atiya, (1968) 2005:312)

Osmanlı arşiv belgelerinden, bu yıllarda bir yandan Protestan İngiliz ve Amerikan misyonerler ile Ortodoks Ruslar’ın Nasturileri kazanmaya yönelik rekabetlerinin öte yandan Nasturilerle Kürtler arasındaki sorunların, bunlara ilave olarak İran tarafındaki bazı aşiretlerin sınır ihlallerinin Osmanlı İmparatorluğu’nu bir hayli yormakta olduğu anlaşılmaktadır.^{10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22} Bu dönemde İngiliz ve Amerikalı misyonerler, bu

¹⁰ Hakkari’de eşkıyalar tarafından Nasturi taifesine yapılan baskı ve zulmün önlenmesi ve eşkıyaların def’i” 22/Ca/1268, Sadaret, Meclis-i Vala Evrakı, Dosya No: 51, Gömlek No: 12394, Osmanlı Arşivleri.

¹¹ “Nasturilerle Kürdler arasındaki münazaanın giderilmesi ve gasp, mukatele gibi hadiselerin tahkiki.” 23/Z/1305 (Hicri), Yıldız, Yaveran ve Maiyet-i Seniye Erkan-ı Harbiye Dairesi, Dosya No: 7, Gömlek No:115, Osmanlı Arşivleri.

¹² “Kürdler ile Nasturiler arasındaki asayişin temini için Çölemerik ve civarında askeri kuvvet bulundurulması.” 07/S/1306 (Hicri), Yıldız, Başkitabet Dairesi Maruzatı, Dosya No: 14, Gömlek No: 23, Osmanlı Arşivleri

¹³ “Kürdistan’da bulunan Nasturi çocuklarının talim ve terbiyesi için iki İngiliz muallimin gönderileceğine dair Kanjerbori Başpiskoposundan alınan mektup hakkında.” 24/C/1303, Meclis-i Vükela Mazbataları, Dosya No: 8, Gömlek No: 78, Osmanlı Arşivleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

coğrafyadaki Hıristiyanları “keşfetmiş”ler ve “Nasturileri kendi kiliselerine döndürme konusunda hiç de yapıcı sayılamayacak bir yarışa başlamışlardı” (Atiya, (1968) 2005:309; Bruneissen, 2003:276). Layard, aynı dönemde Aşita’da (Hakkâri/Çukurca’ya bağlı Çığlı köyü) Amerikan Misyonerleri tarafından yaptırılan ev ve okulun Kürtlerde bıraktığı izlenimi şu şekilde aktarmaktadır:

“Amerikan misyonerleri tarafından, dağlarda kısa, geçici kalma süreleri içinde yaptırılmış olan ev ve okul yıkıntılarını gezdim. Bu yapılar Kürtlerin hem çok kuşkanmasına hem de kıskanmasına, yabancıların kale inşa etmekte oldukları ve topraklarını ellerinden alacaklarını düşünmelerine neden olmuştu—Kitap “Nineveh and Its Remains” isimi ile 1873 yılında İngilizce yayımlanmıştır. Türkçe’ye “Ninova ve Kalıntıları” ismiyle çevrilmiştir. Burada “yabancıların kale inşa etmekte oldukları ve topraklarını ellerinden alacaklarını düşünmelerine neden olmuştu” cümlesi İngilizce metinde yer almasına rağmen, Türkçe’ye çeviride bu cümleye yer verilmemiştir—Çünkü tek başına duran bir tepenin doruğunda yapıldığı için tüm vadiyi gören üstün bir görüş açısına sahipti. Yer daha az gösterişli, yapı daha küçük yapılabilirdi. Aralarında oturmaya gelmiş oldukları insanların karakterlerini çok iyi bilen bu kişilerin böyle tedbirsiz davranmaları beni çok şaşırttı” (Layard, 1873:133).

Aynı tarihlerde Anglikan Kilisesi adına bölgeyi gezen W. F. Ainsworth, Nasturi-Kürt ilişkileri konusunda şu tespiti yapıyor ve bazı öngörülerde bulunuyordu:

“Özerkliklerini neredeyse yalnızca inzivada yaşamalarına ve nispeten önemsiz olmalarına borçlu olan Nesturi aşiretlerinden insanlara, Hıristiyan ulusların aniden bu kadar aktif biçimde ilgi göstermeleri Nesturilerin Müslümanların gözünde yeni bir önem kazanmalarına yol açtı. Bunun onların [Nasturilerin] yıkılması için ilk adımı oluşturacağından kuşku yok.” (Ainsworth, 2004:80 aktaran Şimşir, 2007:92).

Aşiretli ya da aşiretsiz tüm Nasturilerde Müslümanların (Kürt Aşiretleri, Beyleri ve Osmanlı Devleti) egemenliğinden bir şekilde kurtulma ümidi vardı. Bu ümit, misyonerlerin bölgeye gelmeye başlamasıyla beraber gittikçe artmıştı. Bir yandan, bazı Nasturiler misyonerlerle

¹⁴ “İngiltere tebaasından Mr. Rudolf Val aracılığıyla Nasturi Patrikliği Makamı olan Kaçanes kasabasında kurulması düşünülen mektepler ve matbaa için ruhsat talebi üzerine tahkikat yapılması.” 18/Ra/1300 (Hicri) Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, Dosya No: 79, Gömlek No: 21, Osmanlı Arşivleri.

¹⁵ “Osmanlı Devleti’ne tabi aşiretlerin İran hududu üzerindeki Nasturileri öldürmek amacıyla tecavüzlerde bulunduğu dair İran’da vuku bulan şayiayı uyduran Kavarakı civarındaki misyonerlerin buradan gönderilmeleri.” 14/R/1306, Dahiliye, Mektubi Kalemi, Dosya No:1575, Gömlek No: 59, Osmanlı Arşivleri.

¹⁶ “Amerikan, İngiliz ve Rus misyonerleri İran ve Osmanlı eyaletlerindeki Nasturileri kendilerine çekip buralarda karışıklık çıkarmak istediklerinden bu duruma meydan verilmemesi.” 06/B/1315 (Hicri), Dahiliye Mektubi Kalemi, Dosya No: 2087, Gömlek No:7, Osmanlı Arşivleri.

¹⁷ “Nasturiler’in bulunduğu Çölemerik’de yapılan Ortodoksluk telkinlerinin genişlemesini önlemek için alınacak tedbirlere dair raporun Van’dan derhal gönderilmesi.” 15/Ra/1331, Dahiliye, İdare, Dosya No:116, Gömlek No: 57, Osmanlı Arşivleri.

¹⁸ “1- İngiliz Cemiyet-i Hayriyesi tarafından Nasturi çocuklarını eğitmek üzere Musul’a bağlı İmadiye Kazası Bikad karyesinde müştemilatıyla beraber iki katlı bir mektep ve bir kilise yaptırılmasına ruhsat verildiği. 2- İran Nasturileri’nin Ortodoksluğu kabul etmeye başlamaları üzerine, Osmanlı Nasturileri’nin Ortodoksluğu kabul etmemeleri için İngiliz misyonerlerinin büyük gayretler gösterdiği.” 05/M/1329, Dahiliye, İdare, Dosya No:123, Gömlek No: 4, Osmanlı Arşivleri.

¹⁹ “Amerika tebaasından misyoner Protestan rahiplerinin Nasturilerin yaşadığı bölgelerdeki faaliyetlerine karşı gerekli tedbirlerin alınması.” 29/Ca/1313, Sadaret, Mühime Kalemi Evrakı, Dosya No: 613, Gömlek No: 14, Osmanlı Arşivleri.

²⁰ “İngiliz misyoneri Mr. Brown’ın Nasturileri Protestanlaştırma girişimleri. Van İngiltere Viskonsolosu’nun seyahat bahanesiyle gittiği yerlerde Ermenileri tahrik ettiği.” Yıldız, Dahiliye Nezareti Maruzatı, Dosya No:8, Gömlek No:25.

²¹ “Nasturilerin Rus himayesine girmekte ve Ermenilerin dahi bir kısmı ümitlerini o tarafa çevirmekte olduklarına dair.” 03/04/1880, Hariciye Nezareti, Tercüme Odası, Dosya No:258, Gömlek No: 72, Osmanlı Arşivleri

²² “Amerikalıların Diyarbakır yöresinde kendilerine tezyikat yapıldığı iddialarının aslında Amerikalıların o yöredeki Nasturileri kendi mezheplerine koymak çabasından ileri geldiği.” 28/B/1269, Hariciye Nezareti, Mektubi Kalemi, Dosya No:59, Gömlek No: 36, Osmanlı Arşivleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

kurdukları ilişkiler aracılığıyla bölgede nüfuz elde etmeyi umuyor, diğer yandan da Nasturilerin dini ve siyasi önderi olan Patrik Mar Şimun, daha önce hiç olmadığı kadar politik güç iddiası taşıyordu (Bruneissen, 2003:276-277).

Tüm bu gerginliklerin zirvesini ise Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerine yaptığı sefer oluşturmuştu. Nasturiler, Patrik aracılığıyla ödedikleri yıllık vergilerini²³ ödemeyince bölgenin Miri Nurullah Bey, Cizre Beyi Bedirhan'dan yardım ister. Bedirhan Bey bölgeye ilki 1843 yılında başlayan birkaç sefer düzenler, 1845 yılında seferler sona erer. Nasturilere yönelik yapılan seferin nedenleri ve kaç Nasturi'nin öldürüldüğü konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlardan birinde, Bedirhan Bey düzenlediği seferlerde Nasturi köyleri/aşiretleri arasında ayırım yaptığı, bazı Nasturi Köylerine zarar vermek bir yana, ödüllendirdiği ifade edilmektedir (Layard, 1873:136). Bu görüşe paralel bir şekilde Nikitine de "Kürtlerle [Bedirhan Bey] dağlı Hıristiyanlar [Nasturiler] arasında bir mezhep sorunundan çok bir aşiret sorunu" olduğunu ileri sürmektedir (Nikitine, 2010:358). Yine başka bir yorumda, seferin asıl hedefinin Nasturi Patrik'i olduğu ve ödüllendirilen bu köylerin Nasturi Patrik'inin muhalifleri oldukları için bağışlandığı, ödüllendirildiği şeklinde görüşe yer verilmektedir (Bruneissen, 2003:277).

Seferlerin sonunda Bedirhan Beyin de sonu gelmiştir. Gerek Nasturileri hamiliğine soyunan İngiliz ve Fransızların Osmanlı'ya baskısı, gerekse Osmanlı'nın Tanzimatla birlikte başlattığı reformlar çerçevesinde bölgesel güçleri ortadan kaldırma politikası bu sonun başlangıcını hazırlamıştır (Bruneissen, 2003:2007). Beyliğin sonuna doğru paşa da yapılan Bedirhan Bey "Tanzimat'a ayak uyduramamıştı, uyduramazdı. Çünkü Tanzimat, o döneme göre bir "Çağdaşlaşma" hareketiydi, Bedirhan Bey ise Ortaçağ kalıntısı bir Derebeyi idi; çağdaşlaşan bir devlette derebeyliğe yer yoktu, olamazdı. Her derebeyi kalıntısı er geç tasfiye edilecekti, ediliyordu ve edildi" (Şimşir, 2007:97-105).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içindeki otoritesinin sarsıldığı, farklı etnik grupların bir biriyle çatışmaya başladığı 20.yüzyılın başlarında Nasturiler ve Kürtler arasında da çatışmalar yaşanır. Osmanlı İmparatorluğu, temel siyaset olarak etnik gruplar arasındaki bu tür çatışmaları önlemeye gayret eder. Ancak, hem bunda yetersiz kalır hem de Nasturilerin İran ve Hakkâri civarına Ruslardan edindikleri silahlar çatışmaların çok ciddi boyutlara taşınmasına neden olur. Yaşanan bu çatışmaların bir örneğini, 1974 yılında Çukurca'nın Cevizli, Kayalık ve Kazan köylerine yapılacak olan yol ve içme suyu projelerini keşfe giden Hakkâri Köy Hizmetleri Müdürlüğü ekibinde teknik ressam olarak çalışan, iyi bir gözlemci ve fotoğrafçı olan Enver Özkahraman, bir yaşlıya atfen şu şekilde aktarıyor:

"Tiyar hakkında yaşlılardan çok şey dinledim, ufak birini yazmadan edemeyeceğim. Yürümüşler bizim Müslümanlar Asurilerin üstüne Tiyar'da (Hakkâri/Çukurca Kazan köyü/Vadisi), Tûxûb (Tuhub, Hakkâri/Çukurca Kayalık (Güzereş) Köyüne bağlı mezra) Asuri köyünde. Elinde hançerle hücumla geçen bir Müslüman kardeşimiz (taniyip konuşmuşum) bakmış ki az ilerde Asurî Hıristiyanı dolma tüfeğini doldurmak üzere şişliyor. O hemen tabanları yağlayıp kaçmağa başlayınca, bunu gören Asurî erkeği bir taraftan tüfeğini şişlerken bir taraftan da kaçan Müslüman'ın peşinden; "Mereve mamê Misliman mereve□ Da ez zerbek deynime te tu biçî bihuştê. Ji bihuştê nereve□ Horî Pêviyatene..□(Kaçma Müslüman amca kaçma sana darbeyi indireyim ki cennete gidesin. Cennetten kaçma.

²³ Bazı metinlerde "haraç" olarak geçmektedir (Bkz. Bruneissen, 2003:277). "Vergi" ve "haraç" arasındaki farkın paranın/malın almasının meşruluğuna vurgu yaptığı açıktır. Osmanlı'nın, bu dönemde, vergileri bizzat kendi memurları aracılığıyla değil de vergi toplama yetkisini devrettiği bölgesel güçler aracılığıyla topladığı bilinmektedir. Bu sistemin suistimal edilmesinin, alınması gerekenden çok daha fazla vergi toplanmasına neden olduğu, "haraç"ın da bu farktan ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Huriler seni bekliyor...) demiş. Ama bizimkinin cennet, huri falan dinlediği yok, bir anda gözden kayboluyor tabi...”²⁴

Nasturi Nüfusu

Nasturilerin nüfusu hakkında farklı kaynaklarda birbirinden oldukça farklı verilere rastlanmaktadır. Bunun temel olarak iki nedeni bulunmaktadır: birincisi Van Vilayetinde yaşayan gerek Nasturiler gerekse etnik ve dini diğer grupların önemli bir bölümünün göçebe yaşamı nedeniyle sağlıklı bir veri elde etmenin zor olması, ikincisi ise 19. yy. sonunda Osmanlı’daki gayrimüslim tebaanın Batılı ülkelerce sahiplenilmesi çerçevesinde, özellikle Ermeni nüfusun olduğundan fazla gösterilmesi çabalarının benzerinin diğer gayrimüslim azınlıklar anlamında da nüfus verilerini etkilemiş olmasıdır.

Bu durum Binbaşı Henry Trotter tarafından 1880 yılında İngiliz Dışişleri için hazırlanan karşılaştırmalı nüfus tablosunda görülmektedir:

1.	M. Konsolos Taylor, 1869	110.000
2.	Berlin Proje, 1878	14.000
3.	Sir Charles Dilke’nin memuru, 1880	84.995
4.	Elçilik Patriği, 1880	85.000
5.	Konsolos Yardımcısı, 1880	53.940
6.	Resmi Rakamlar ²⁵	61.778

(Karpaz, 2003:229)

17 Eylül 1312 (Hicri, miladi 1796) tarihli “Van Vilayeti’nde Hanelerin Miktarını Gösterir Defter”de ise Van ve Hakkâri bölgesindeki 9.650 hanede toplam (kadın ve erkek) 45.193 Nasturi nüfusun yaşadığı belirtilmektedir (Osmanlı Arşivi²⁶, aktaran Anzerlioğlu, 1996:43). Erzurum’daki İngiliz Konsolosu Taylor, yukarıdaki tabloda da değinilen, 19 Mart 1869 tarihinde hazırladığı bir raporda Nasturilerin toplam sayısını 111.010 olarak verirken bunun 76.500’ünü aşiretli Nasturilerin, geri kalanını ise aşiretsiz (reaya) Nasturilerin oluşturduğunu belirtmektedir (Şimşir, 2007:83-88). Öte yandan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Hristiyan nüfusun sayımının hiçbir zaman tam olarak yapılmadığını belirten Justin Mc Carthy’ye göre, sayımlarda Nasturiler Keldanilerle birlikte değerlendirilmiş, aralarında bir ayırım yapılmamıştır (Mc Carthy, 1998:102-108). Buna göre 1911-1912 (1330 Hicri) yıllarında yapılan genel sayıma göre Nasturi ve Keldani nüfusu toplam olarak 62.400’dür (Mc Carthy, 1998:103). Cuinet’e göre Hakkâri bölgesinde 40.000’i reaya, 51.000’i de aşiretli olmak üzere toplam 91.000 Nasturi bulunmaktadır. Aynı kaynaktan Çukurca’daki Nasturi sayısı ise 960’ı reaya, 31.000’i aşiretli olmak üzere toplam 31.960 olarak verilmektedir. Aynı dönemde ilçedeki Müslüman nüfus ise 11.930’dur (Cuinet, 1891:717-760 aktaran İleri, 2000:12).

Nasturileri Olayları ve 1924 Ayaklanması

Nasturilerin yabancılarla teması sadece misyonerlerle sınırlı kalmamıştır. Gerek istihbarat görevlileri ile gerekse elçiliklerle sürdürdükleri temaslar, Nasturileri 20. yüzyılın başındaki kaynayan uluslararası çekişmelerin ortasına çekmiştir. İngiltere’nin Erzurum Konsolosu Taylor 1869 yılında, Kont Clarendon’a: “6 yıllık görevim sırasında gerek ülke, gerekse halk üzerindeki deneyimlerime dayanan hususları iki ek halinde ilişikte sunuyorum” sözleriyle başlayan bir mektup

²⁴<http://www.yuksekovahaber.com/yazdir/yazi/yazi/cel-cukurca-2-618.htm>, 11.02.2013,

²⁵ Bekir Paşa’nın seyahatlerinden elde ettiği veriler aynı zamanda resmi rakamları oluşturmaktadır.

²⁶ Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı, kısım: A, evrak: 23/II-d, zarf: 23, karton: 132.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

gönderir. Mektubunun ekinde Nasturilerle ilgili nüfus bilgilerinin yanında, şu bilgi ve değerlendirmelere yer verir:

“Nasturiler: Ermenilerden sonra gelen en nüfuzlu Hıristiyan toplumdur. Bunların önemi zengin veya akıllı olduklarından değildir. İran hududuna yakın dağlık bölgede oluşları nedeniyle, gerektiği zaman savaşçı ve pratikte bağımsız bir konumda oluşlarındandır... Bunlar Kürtlerden ve Türklerden öylesine yakınmakta ve acınacak durumdadırlar ki, kendi inanç ve yurtlarını bile feda ederek bir yabancı himayesine [girmeyi] dört gözle bakmaktadır [beklemektedirler]. Nitekim bunların dini lideri Mar Shmoon Ruslara bir uvertür yapmış durumdadır. Halen, her ne kadar bu entrikalar Osmanlı Devleti'ne zarar vermez görünürse de ileride Türkiye ve Rusya arasında çıkacak bir kışmada Van bölgesinde harekât yapan bir Rus kuvvetine yardımcı olabilir ve onların Muş ve Diyarbakır'a sarkmasına, Türklerin de Musul ve Diyarbakır'a inmelerine yol açabilirler” (Taylor (1869) aktaran Şimşir, 1986:86-87).

Konsolos Taylor'un değerlendirmelerinin hiç de yabana atılmaması gerektiği sonraki yıllarda ortaya çıkar. Nasturilerin 1914 yılına kadar bir şekilde Ruslarla görüştüğü ve Tiyari (Hakkâri/Çukurca-Kazan Vadisi) Aşiret Reisinin iki yılda beş kez Rusya'ya gidip geldiği ortaya çıkar. Hatta 1892 yılında Van'da “Nasturi Ruhani Reisi Merşemun'un Rusya'dan himaye isteyen bir mahzarı” ele geçirilir.^{27,28,29} İstanbul ile Van arasında yapılan yazışmaların ardından, Nasturileri kazanmaya çalışan Osmanlı Devleti, Marşimun'a bir ceza verilmesi yerine olayın Marşimun'a yönelik bir ‘tertîp olduğu’ kanısı ile bu defalık affedilmesine karar verir.³⁰

Osmanlı Devleti, sorunları bölgeye ilave asker göndermeden çözmeye çalışır, vergi toplama konusunda bir takım haksızlıkların yapıldığını da kabul eder, hem buna yönelik yeni tedbirleri kapsayan hem de Nasturileri bir yandan mükâfatlandırıcı bir yandan da daha fazla kontrol altına alıcı önlemler almaya başlar.^{31,32,33,34,35,36,37} Osmanlı Devleti:

²⁷ “Nasturi Ruhani Reisi Merşemun'un Rusya'dan himaye isteyen bir mahzarının ele geçirildiği ve Karabet Nikanyan'ın Van'dan çıkarılması ile Merşemun'un İslamiyet aleyhindeki teşebbüsünün men'i hususunda Babialı'ce bir karar verilmesi gerektiği. (Belge tarihi 1310 C 30)”, 29/C/1310 (Hicri), Yıldız, Mütenevvi Maruzat, Dosya No: 73, Gömlek No:195, Osmanlı Arşivleri.

²⁸ “Van Valiliği'nce ele geçirilen, Nasturilerin ruhani reisi olan Merşemun'un iki muzır mektubuna dair.”, 11/R/1310 (Hicri), Yıldız, Hususi Maruzat.

²⁹ “Nasturi taifesinin Tayyar kavmi reisi olan Mirşemun'un bazı yolsuz hareketlerine delil olabilecek bir mektubda hükümete olan husumeti ve misyonerlerle işbirliği yapıp fesad hareketlerde bulunduğu anlaşıldığından durumun Babialı'ye bildirilmesi için Müşir Derviş Paşa ile Şakir Paşa'nın müşterek tahrirati.”, 26/Ra/1310 (Hicri), Yıldız, Mütenevvi Maruzat, Dosya No:69, Gömlek No:77, Osmanlı Arşivleri.

³⁰ “Başkale'ye celb edilen Nasturi Ruhani Reisi Merşemun'un kendi imzası tahtındaki mektubun husumet eseri olarak akrabasından birisi tarafından yazıldığını beyan ve tevil suretiyle hatalarını itiraf ve nedamet ettiğiinden bu defalık affedilmesi.”, 13/M/1311 (Hicri), Yıldız, Hususi Maruzat, Dosya No: 278, Gömlek No: 32, Osmanlı Arşivleri.

³¹ “Nasturi taifesinin vergilerinin hafifletilmesine dair.”, 16/L/1266 (Hicri), İradeler, Meclis-i Vala, Dosya No:179, Gömlek No:5364, Osmanlı Arşivleri.

³² “Daire-i inkiyata almak için Nasturi taifesine taltifatta bulunulması.”, 23/Z/1267 (Hicri), Sadaret, Umum Vilayat Evrakı, Dosya No: 79, Gömlek No: 57, Osmanlı Arşivleri.

³³ “Münazaalı olan Hakkâri'deki Nasturi Milleti Tayyari Taifesi'yle, Tehop Taifesi üzerine asker göndermeden, arabulucu bir memurla yatıştırılmaları hususunda Hakkari Kaymakamı Kenan Paşa ile Anadolu Ordusu erkanından Mirliva Abdurrahman Paşa'ya yazılan tahriratın takdimi.” 22/S/1276 (Hicri), Sadaret, Umum Vilayat Evrakı, Dosya No: 367, Gömlek No: 9, Osmanlı Arşivleri

³⁴ Hakkari sancağı dahilindeki Nasturi'lerin emval-i miriye bakayasının asakir-i nizamiye kullanılarak cebren tahsili yolma gidilmeyip, usul-i hakimane ile ve gaile çıkarılmadan tahsil edilmesi.”, 21/C/1276 (Hicri), Umum Vilayat Evrakı, Dosya No: 390, Gömlek No: 51, Osmanlı Arşivleri

³⁵ “1- Hakkâri'de bulunan Nasturi taifesinin Osmanlı Devletine ısındırılması için Marşimaun denilen baş rahiblerinin taltifi. 2- Nasturi taifesinin vergilerini Muş sabık kaymakamına ödedikleri iddiası üzerine tahkikat yapılarak gereğinin icrası.”, 29/Z/1276 (Hicri), Umum Vilayat Evrakı, Dosya No: 415, Gömlek No: 3, Osmanlı Arşivleri

³⁶ Hakkâri'de meskun Nasturi Taifesi'nin Reisi Zevil'e ikinci rütbeden Mecidiye Nişanı tevcihi.”, 1278 (Hicri), Sadaret, Mühime Evrakı, Dosya No: 34, Gömlek No: 96, Osmanlı Arşivleri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

“Nasturilerin yaşadıkları yerlerin ortasında bir Nahiye teşkilatı kurmaya ve bu teşkilatın başına müdür olarak 2.000 Kuruş maaşla Marşimun’un yeğeni Davut Efendinin tayinine karar vermiştir. Daha sonra bu nahiye teşkilatı kaza teşkilatı olarak değiştirilmiş ve Kaymakam olarak yine Davut Efendi görevlendirilmiştir. Kendisine muavin olarak ise, Çölemerikli Ahmet Efendi isminde bir zat uygun görülmüştür. Bunun yanında, bölgede askeri önlem alınma ihtiyacı da duyularak, bir jandarma bölüğü oluşturulması, aşiretlerin başındaki Meliklere Nahiye Müdürleri olarak maaş tahsis edilmesi için [Hakkâri] mutasarrıflık, Van Vilayeti ve Merkez arasında yazışmalar yapmıştır.” (Anzerlioğlu, 1996:84).

1914 yılında, Osmanlı-Rus Harbi başlamadan önce, Van Valisi, Nasturi Patrik’ini yanına çağırır, çeşitli hediyelerle birlikte Nasturilerin her türlü şikâyetine karşı gerekenin yapılacağına dair teminat verir. Buna rağmen Patrik, İran Azerbaycan’ına hakim olan Rus General ile anlaşır ve 10 Mayıs 1915 yılında, bir anlamda Osmanlı’ya karşı ayaklanmanın resmen tescili olarak da kabul edilen seferberlik ilan eder (Öke, 1995:245). İsyanı bastırmak için harekete geçen Osmanlı birlikleri önce Hakkâri bölgesinin Doğu ve Kuzeyindeki Nasturileri kontrol altına alır, ardından 8 Ekim 1915 tarihinde Çukurca bölgesinde de kontrolü sağlar ve bölgedeki Nasturiler Rus kontrolündeki İran’a doğru kaçarlar. Nasturiler, 1917 yılına gelinceye kadar İran’da Rus kontrolündeki bölgede kalırlar. Sosyalist ihtilalle birlikte Rus Ordusu geri çekilme kararı alır ancak çekilmeden önce silah ve cephane bakımından Nasturileri takviye eder, silahlarını Nasturilere bırakırlar. Böylece kendi cephe gerilerini de sağlama almış olurlar.

Nasturiler, Rusların ayrılmasının ardından Sevr Anlaşmasına dayanarak Musul ile birlikte Hakkâri ve civarını da egemenliği altına almak isteyen İngilizlerin kontrolüne girerler ve İngiliz hükümeti Nasturileri İran’dan Irak’a (Bakuba’ya) nakleder (Atatürk, 1938:659; Öke, 1995:246). Bir süre Irak’ta oluşturulan kamplarda yaşayan Nasturiler, Ekim 1920 yılında İngilizler’in desteğindeki Ağa Petros’un liderliğinde Türk-İran sınırında kurtarılmış bir bölge oluşturarak geri dönmeye çalışsalar da plan başarısız olur. Ancak, Mayıs 1921’den itibaren “tedrici sızma” denilen bir operasyonla Hakkâri ve Urumiye’deki yurtlarına geri dönmeyi başarırlar (Kaymaz, 2010:135).

Ne var ki iki yıl aradan sonra Nasturiler ayaklanma olmasa da isyan sayılabilecek bir olaydan dolayı tekrar merkezi otorite ile karşı karşıya kalırlar. Tek farkla: dört bir köşede himayesi altındaki toplulukların isyanları ile otoritesi zaten iyice sarsılmış olan Osmanlı Devleti yerine bu sefer karşılarında yeni bir Cumhuriyet durmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı ilk isyan, Çukurca’yı ziyarete gelen Hakkâri Valisi Halil Rıfat Bey’in 08 Ağustos 1924 tarihinde Tiyari (Çukurca/Kazan Vadisi) Nasturileri tarafından esir alınması, İl Jandarma Komutanı Binbaşı Hüseyin Tevfik, bir teğmen ve beş erin şehit edilmesiyle başlar. Halil Rıfat Bey serbest bırakıldıktan bir gün sonra Çukurca’ya gelir ve seyahatin maksadını, olayın cereyan tarzını ve İngilizlerle olan ilişkisini şu şekilde anlatır:

“...Beytüşşebap’tan sonra Çal³⁸ (Hakkâri/Çukurca) aşiretlerinin de özel teşkilleri ve Nasturilerin yerlerini ve kuvvetlerini yakından görmek ve daha bazı önemli işlerini yapmak için 7 Ağustos 1924’de Hakkâri’den Çal’a hareket edilmişti. Denetlemeye çıkan İl Jandarma Komutanı ile Çal Takımı’na atanan jandarma teğmeni, dokuz piyade, altı süvari jandarma, bir tahsildar, üç hayvan kiracısı olmak üzere dört silahlı silvil de beraberdi. Nasturilerle temas etmemek için alınan bütün tedbirlere rağmen yolumuz Nasturi sınırının en doğusunda ve güneydeki aşiretin yedi saat uzağında, fakat bunlardan ancak beş altı hanenin sakin bulunduğu derin bir dereden geçmekte idi³⁹.

³⁷ Hakkari sancağı dahilinde bulunan Nasturi Milleti Reis-i Ruhani Mir Şemon Efendi’nin maaşına zam yapılması.”, 14/M/1309 (Hicri), İradeler, Dahiliye, Dosya No: 1241, Gömlek No: 97203, Osmanlı Arşivleri

³⁸ Kürtçe’de “kayalık alan” anlamına gelen “Çel” olarak kullanılmaktadır.

³⁹ Muhtemelen Hakkâri/Çukurca Cevizli Köyü Han Yaylası Mevkii. Olayın yaşandığı yer ve civarı stratejik konumu nedeniyle terör olaylarının başladığı 1984’ten bu yana (2013) PKK tarafından önemli bir barınma alanı olarak görülmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Ertesi sabah erken saatlerde bu dereyi geçerken birden bire on dakika süreyle dört taraftan şiddetli bir ateşe maruz kaldık. Yolcular arasında vali olduğu anlaşılınca ateş kesildi. 200 Nasturi birden etrafımızı sardı. Sağ kalan jandarmaların silah ve cephanelerinin alındığı, bizim esir olduğumuz o gün, sekiz saat mesafede Tuhup aşiretinin reisi ve bu cinayet olayının tertipçisi Gülyano adında birinin yanına sevk edildik. Ertesi gün Irak'ın İmadiye hükümetine teslim olunmak üzere yola çıkarıldık. Muhafızlar İngiliz askeri terbiyesi görmüş olacaklar ki aynı İngilizler gibi muamele ediyorlardı. Aşağı Tiyari'ye ait Kiman köyüne gelince bu aşiretin reisi ve aşağı Tiyari reisi en kuvvetlisi olduğu halde her vakit hükümetimize dost olduğunu hareketleriyle ispatlayan Hoşab adındaki kişi bu durumu önlemeye çalıştı. Muhafızların inat etmelerine rağmen, kuvvetle karşı koyacağını bildirdi. Bir gün sonra oraya gelen Gülyano'ya aynı şiddetle karşılıklı bulundu ve dün özgürlüğümüzü iade etti. Bugün Çal'a geldik. Bu çatışmada İl Jandarma Komutanı Binbaşı Hüseyin ile üç jandarma eri şehit, üç'ü ağır olmak üzere beş jandarma erimiz yaralandı.

Olaya sebep caniler, Çal ve dolaylarındaki aşiretlerden bazılarının hükümetten bunlar üzerine asker gönderilmesini istediklerini iddia ediyorlardı. Tabiatıyla bunlar hareketimizi haber almış ve bir gün önce tertibat alarak bu cinayeti kasten yapmışlardır. Tuhub'da (Hakkâri/Çukurca Kayalık (Güzereş) Köyüne bağlı mezra) Gülyano'nun yanındayken iki İngiliz uçağının üzerimizden uçtuğu ve sabah da epey aşağıdan iki uçağın sınırlarımız dâhilinde dolaştığı bizim esir sıfatıyla İmadiye'ye gönderilmek istendiğimiz ve Nasturiler arasında üniformalı ve silahlı İngiliz askerlerinin görülmesi İngilizlerin son günlerde bunları hükümetimiz aleyhine kışkırtmakta olduğuna hiçbir şüphe bırakmamaktadır.

Bu elim seyahat ve olay Nasturilerin bulunduğu yerlerin geçilmesi güç ve ayakkabı ile yürünmesi mümkün olmayan yüksek dağlar, derin dereler, yolsuz ve ıssız yerlerden ibaret olduğunu ve bir askeri harekât yapılacaksa komutanların bizzat bu havaliyi görmeleri lüzumunun kesin bulunduğunu ve güneyden yardım almadıkları takdirde kuvvetlerinin iyi atıcı ve 2000'den aşağı olmaması gerektiğini bize gösterdi.

Olay bendenize kanlı yaşlar döktürmekle beraber Nasturilerin tedibi ve topraklarından atılmaları için hükümetimize gerçek bir sebep vermiş bulunmaktadır.” (Bulut, 1992:250-251 aktaran İleri, 2000:71-72).

Olayın ardından 14 Ağustos 1924 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanır ve isyanın bastırılmasına yönelik bir dizi karar alır, Genelkurmay Başkanlığı'na isyanın bastırılması yönünde talimat verir. İsyanın bir an önce bastırılması hem iç politik hem de Musul sorunu nedeniyle dış politik nedenlerden dolayı oldukça önemlidir. İsyanın, İngiltere'nin Musul'un yanı sıra Hakkâri bölgesini de talep ettiği İstanbul Konferansı'ndan hemen sonra meydana gelmesini rastlantı olarak nitelemek, İngiltere'nin uluslararası alandaki politikaların fazla iyimser yorumlamak olacaktır. İngiliz mandası altında kurulacak Arap devletine bağlamayı düşündüğü Musul vilayeti içerisinde Kürt ve Nasturi özerk bölgeleri oluşturmayı planlayan İngiltere, hem Ortadoğu'daki petrol yataklarını koruyacak tampon bölge oluşturmayı hem de Kürt ve Nasturi nüfus alanlarını Kuzeye doğru kaydırarak zamanla egemenlik alanını genişletmeyi amaçlıyordu (Kaymaz, 2010:114).

Genelkurmay Başkanlığı harekât sorumluluğunu 7nci Kolordu Komutanlığına verir. 7nci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa, bu olayın Musul'un geri alınması için bir fırsat olarak değerlendirilebileceğini düşünür ve Mustafa Kemal Paşa'ya şu teklifte bulunur:

“İngilizler Musul Vilayeti'ni Mütareke'den sonra bir olupbitti ile işgal ettiler. Aynı hareketi ben de yapabilirim. Eğer bu hareketim, hükümetin politikasına uygun çıkarsa, Musul Vilayeti kazanılmış ve dava halledilmiş olur, aksi halde, tarihi mesuliyet benim üzerime yüklenir. Siz de, “Kumandan Hükümetin isteğine aykırı olarak bu hareketi yapmıştır, kendisini Divan-ı Harp'e verdik, mesul edeceğiz” dersiniz ve işi yine politika ile halledersiniz.” (Öke, 1995:248).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Mustafa Kemal, Cafer Tayyar Paşa'ya cevaben: "Zaten sizi, bu işi bu tarzda yapabileceğinizi düşünerek intihap ettim. Rasgele bir kumandanın başarabileceği bir iş değildir, bu hususta sizden eminim" (Kandemir, 1965:121 aktaran Öke, 1995:248). 15 Eylül 1924 tarihinde başlayan⁴⁰, Nasturilere karşı yapılan harekâta Kürt aşiretleri de katılır. Harekât Türk birliklerinin 11 Ekim 1924'te Hezil suyu hattına ulaşması ve Nasturilerin güneye sürülmesi ile sona erer. Harekâtın bundan sonraki aşamasında, Milletler Cemiyeti toplanmadan, Kürt aşiret reisi Simko'nun önderliğindeki kuvvetlerle Revandüz'ün alınması da planlanır ancak bu plan, yaklaşan kış nedeniyle uygulamaya konulamaz (Anzerlioğlu, 1996:181).

Sonuç

Atiya'nın da belirttiği gibi Kürtler ve Nasturiler misyonerler gelene kadar uzun yıllar nispeten olaysız bir yaşam sürdürdüler (Atiya, (1968) 2005:312). Ancak, bir yandan 1800'lü yılların ortalarından itibaren misyonerlik çalışmalarının yol açtığı politik gelişmeler diğer yandan Rusya ve İngiltere gibi devletlerin nüfuz çabaları Nasturi ve Kürtler arasında ciddi çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca, Doğan'ın da belirttiği üzere Tanzimat ile birlikte "bölgenin belli başlı büyükçe şehirlerinde, daha iyi bir yönetim olmasa bile, ekonomide ve kültürde gelişmeyi destekleyen, iş gören ve sonuç alan bir idare kurmayı başaran" Osmanlı Devleti'nin, kırılık alanlarda bunu başaramamış olması "sadece Kürtlerin yeni ve modern bir düzene entegrasyonunu sağlayamamakla kalmamış; değiştirilmesi amaçlanan Müslüman-Hıristiyan güç dengesinin tehlikeli bir gerilim ilişkisine dönüşmesine de sebep olmuştur" (Doğan, 2010:4-5).

Bu dönemde Nasturilerin "bilge bir önderin ustalığından" yoksun olmaları ve ardından "Eski Asur ulusunu yeniden canlandırma ümitleri" ile "intihar sayılacak bir yola" girmeleri yaşanan olayların Nasturiler açısından trajik bir boyuta taşınmasına neden olmuştur:

"İlk olarak, yaşlı patriğin bağımsızlık düşüne kapılarak halkını yurdundan çıkarıp sonu belirsiz bir yolculuğa sürüklemesi aceleci ve budalaca bir davranıştı. Patriğin, dinsel ya da etnik ayrılıkları bir yana bırakıp, kabilelerini Irak halkının [19302lu yıllarda] yeni oluşan siyasi yapısıyla bütünleşmekten alikoyması da en az bu kadar yanlıştı. Ayrılıkçılık ve düşmanlık alevlerini körüklemek canice ve delice bir davranıştı. İngiliz halkının Nasturilere beslediği tüm iyi niyet ve sempatiye karşılık, Britanya devletinin ana ilkesi, bir azınlığın çıkar ve talepleri ne kadar haklı olursa olsun, azınlık çıkarlarını savunmak uğruna çoğunluğu itmemek olmuştur. Bu durumda patrik aptallığının bedelini ödemek zorunda kaldı" (Atiya, (1968) 2005:314-315, 317).

Yukarıda değinilen Osmanlı arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı, temel siyaset olarak, Nasturiler ve Kürtler arasındaki çatışmaları önlemeye çalışmış, askeri güç kullanmayı son tercih olarak görmüş, Nasturilerin Rus egemenliğine girmelerine ve misyonerler tarafından Osmanlıdan uzaklaştırılmalarına karşı vergi ve idari anlamda onlara bir takım ayrıcalıklar tanımak ve ödül vermek dâhil farklı yöntemlerle onları kazanmaya çalışmıştır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun, sınırları içindeki etnik gruplar arasında ortaya çıkan bu gerginliklere ve çatışmalara engel olmak ve onları kazanmak istemesine, bu yönde çaba sarf etmesine rağmen bunu başaramadığı açıktır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın İstanbul Savaş Bürosunda görevli General Von Seeckt'in şu sözleri bu durumun bir izahı niteliğindedir: "Osmanlı Türkiyesi barış zamanında bile yılda 75.000 asker kaybediyordu; Sınırlarını genişletme çabalarında değil, sırf mevcut sınırlarını korumak için. Askerlerini bir Osmanlı milliyetini ötekine karşı korumak için kullanıyordu: Yunanlıları Sırlara karşı, Sırları Bulgarlara karşı, Arapları Kürtlere karşı korumak için. Diğer bir deyişle Osmanlı İmparatorluğu sırf polis vazifesi için yılda en iyi Türk kanından 75.000 asker kaybediyordu" (Jackh, 2008:84). Bir başka deyişle Osmanlı sınırları içerisinde o

⁴⁰ "Hakkari hareketinin 15 Eylül'de başlayacağını Cumhurbaşkanlığı'na bildirildiği.", 14/09/1924, Yer No: 1.6.8., Dosya No: 28, Fon Kodu: 30..10.0.0, Cumhuriyet Arşivleri.

kadar çok etnik çatışma yaşanıyor ki Osmanlı yönetimi bunların tamamını önleyecek iradeyi gösterse de bu gücü bulamıyordu.

Nasturiler ve onların yaşadığı bölgeyi konu alan araştırmalar hakkında şunu da vurgulamak gerekiyor: Asurice, Kürtçe ve Türkçe yer adları arasındaki farklılıklar nedeniyle, Nasturilerin yaşadıkları bölgeyi bilmeyen bir araştırmacının adı geçen yerlerin bugünkü adları ve yerleri ile ilgili net bir kanaate varması çok zordur. Bunun, geçmişle bugün arasında tarihsel ölçekte bağ kurulması, bugün yaşanan sorunların tarihsel perspektifle ele alınarak nedenlerinin daha iyi anlaşılması açısından oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Nasturiler ve neredeyse bir asır önce yaşanan Nasturi olayları güncel sorunlarla beraber ele alındığında değişmeyen tek şeyin coğrafya olduğu görülüyor. Bu coğrafya tabii koridor hizmeti gören vadiler ve geçitlerle, çevreye bağlanan yolların kesiştiği noktada yer alan Hakkâri'nin yüzyıllar boyu bölgesel bir merkez olmasını sağlamış ve aynı nedenlerden dolayı, Asurlularla Urartular, Romalılarla Persler, Romalılarla Sasanlılar, Osmanlılarla Safeviler arasında çekişmelere neden olmuştur. Bölgesel güçlerin zayıfladıkları zamanlarda ise yerel güçler sivrilmeye çalışmışlardır. Tarihi olaylardan bu coğrafyaya tam manasıyla hakim olmanın ve burada egemenlik kurmanın çok zor olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde coğrafyanın kısıtlılıklarının, topluluklar arasında, idari yapılanmadan ziyade coğrafyanın el verdiği kültür alışverişine olanak tanıdığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak kültürün bir ögesi olan çevresel faktörlerin/coğrafyanın, kamu gücünün en uç noktalara nüfuz edebilmesi kadar, sosyal gruplar arasındaki etkileşimi sınırlaması nedeniyle de aşılması gereken önemli bir etken olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Kadir. 1997. *Keldaniler ve Nasturiler*, Ankara: Vadi Yayınları.
- ANZERLİOĞLU, Yonca. 1996. *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Atatürk (Gazi Mustafa Kemal). 1938. *Nutuk*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- ATİYA, S. Aziz. (1968) 2005. *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, İstanbul: Doz Yayınları.
- BAYBURT, Deniz. 2010. "Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi Görüşmelerinde Nasturilerin Durumu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 45, S.1-36.
- BAYBURT, Deniz. 2010. "Milli Mücadele Dönemi'nde Süryaniler", *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 6, S.45-72.
- BERKES, Niyazi. (1973) 2008. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DALYAN, Murat Gökhan. 2009. "19. Yüzyıl Nasturi Ya da Doğu Süryani Toplumunda Kadın ve Kadının Sosyal Statüsü", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, S.37-48.
- DALYAN, Murat Gökhan. 2011. "XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Evlilik ve Düğün", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of The Turkish or Turkic*, Vol. 6/3, P.661-673.
- DOĞAN, Cabir. 2010. "1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, S.1-18.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

- EROL, Su. 2011. “Doğu Süryani Kilisesi Tarihi Çerçevesinde İran Asurî-Keldanilerine Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 16, S. 129-137.
- FİNDLEY, Carter Vaughn. 2010. *Turkey, Islam, Nationalism and Modernity*, Yale: Yale University Press.
- GÜVENÇ, Bozkurt. 2000. *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İBRAHİM, A. 2000. *Gönülsüz Bir Gezginin Hakkâri Günlüğü*, İstanbul: Tohum Yayınları.
- İLERİ, Cihangir. 2000. *Türkiye’de Nasturi Sorunu (1830-1926)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Genel Türk Tarihi) ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- JACKH, Ernest. 2008. *Yükselen Hilal: Türkiye’nin Dünü, Bugünü, Yarını*, İstanbul: İkarus.
- KARPAT, Kemal H. 2003. *Osmanlı Nüfusu (1830–1914): Demografik ve Sosyal Özellikler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KAYMAZ, İhsan Şerif. 2010. *Memleket Siyaset/Yönetim*, Cilt: 5, Sayı:14, 2010/14, s.104-149.
- KİRİŞÇİ Kemal ve GARETH M. Winrow. 1987. *Kürt Sorunu-Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- LAYARD, Austen Henry. 1873. *Nineveh and Its Remains: A Narrative of An Expedition to Assyria During The Years 1845, 1846 & 1847*, London: John Murray, Albemarle Street.
- LAYARD, Austen Henry. 2000. *Ninova ve Kalıntıları: Kürdistan’ın Keldani Hıristiyanları, Yezidiler Ya Da Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi Eski Asur’un Töre ve Sanatlarının Araştırılması*, İstanbul: Avesta.
- LEACH, Edmund. R. 2001. *Revanduz Kürtleri: Toplumsal ve İktisadi Örgütlenme*, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- MCCARTHY, Justin. 1998. *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- MCCARTHY, Justin. 2006. *Osmanlı’ya Veda: İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- METİN, Barış. 2010. “Urmiye ve Havalisinde Ermeni ve Nasturilerin Faaliyetleri (1917-1918)”, *Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, S.153-163.
- NİKİTİNE, Basil. 2010. *Kürtler*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- ORTAYLI, İlber. 2006. *Osmanlı Barışı*, İstanbul: Uçar Matbaası.
- ÖKE, Mim Kemal. 1995. *Musul-Kürdistan Sorunu:1918-1926*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖNAL, Sami. 2004. *Sadettin Paşa’nın Anıları: Ermeni Kürt Olayları (Van, 1896)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- REYNOLDS, Michael A. *Shattering Empires: The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires (1908-1918)*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ŞİMŞİR, Bilal N. 2007. *Kürtçülük: 1787-1923*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- VAN BRUINSEN, Martin. 2003. *Ağa, Şeyh, Devlet*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- VAN BRUINSEN, Martin. 2005. *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

-
- WİGRAM, T.A. Edgar ve W.A. Wigram. 2004. *İnsanlığın Beşiği Kürdistan'da Yaşam*, İstanbul: Avesta.
- YOHANNAN, Abraham. 2006. *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler*, Ankara: Beybun Yayınları.
- YONAN, Gabriele. 1999. *Asur Soykırımı: Unutulan Bir Holocaust*, İstanbul: Pencere Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

